

A földrajzi köznevek tipológiái

Földrajzi köznevek tipologizálásával már elég régóta foglalkozik a nyelvészet, a csoportosítás különböző szempontjai közül mégis csak néhány forog közkézen, csak néhány épült be a nyelvészeti köztudatba. Az utóbbi évek írásai azonban bő természettel szolgáltak e területen, s éppen ezért gondoltam hasznosnak a különböző tipológiák egy cikkben belüli bemutatását, rendszerező összefoglalását.

1. A legismertebb tipologizálás a neveket aszerint különíti el, hogy jelentésük alapján melyik nagy földrajzi fogalomcsoport (vízrajz, domborzat stb.) alá tartoznak. Ilyen szempontú tipológiával dolgozott például FEKETE PÉTER¹ is, bár ő a vízrajzi neveket nem vizsgálta ilyen részletesen. A csoportok itt a következőképpen alakulnak:

A. **Vízrajzi köznév**, melynek csoportjai (BÍRÓ, 1997 alapján²):

A1. Vizeket jelölő földrajzi köznevek, melynek alcsoportjai jelenthetnek **víz-folyást** (ág 'folyóvíz elágazása; kis patak, ér': *Pec-ág* (SZMFN. V. 5/397), *árok* 'mesterséges vagy természetes vízlevezető': *Kis-hegyi-árok* (TMFN. 3/26), *fok* '(mesterséges) kis folyóvíz': *Hármas-fok* (TMFN. 98/158) stb.), **vízállást** (*halastó* 'kny.': *Könyi-halastó* (TMFN. 19/85), *holtág* 'vízfolyás elzárt ága': *Belső-holtág* (TMFN. 90/23) stb.), **vízvételt** (*forrás* 'kny.': *Csurgai-fórási* (TMFN. 53/161), *gémeskút* 'olyan kút, amelyből a vizet kúttal húzzák fel': *Fásivégi-gémeskút* (BÍRÓ, 1997. 107) stb.) **vízrészt** (*itató* 'állatok itatója a patakon': *Német-itató* (KMFN. 6/7), *malomárok* 'a vízálmalomhoz vezető vizesárok': *Miszlai-malomárok* (TMFN. 50/85), *zúgó* 'zsilipen át vagy magaslatról lezuhanó víz': *Sziladi-zúgó* (BÍRÓ, 1997. 106. stb.).

A2. Vízkörnyéki helyeket jelölő köznevek, melynek alcsoportjai jelenthetnek **vízet határoló szárazulatot** (*gát* 'töltés': *Pap-gát* (TMFN. 18/84), *kikötő* 'a hajók vagy csónakok kikötőhelye': *Hajókikötő* (TMFN. 5/2), *part* 'vízpart; árokpart; meredek domb': *Duna-part* (KMFN. 51/29) stb.), **vízzel határolt szárazulatot** (*szeglet* 'a vízbe sarkosan benyúló part': *Barcse-szeglet* (BÍRÓ, 1997. 111), *sziget* 'az a terület, amelyet víz kerít be': *Géniai-sziget* (TMFN. 93/76), *porong* 'kiemelkedő vízöntéses területen': *Disznó-porong* (BÍRÓ, uo.) stb.), **vizes területet** – *laponya* 'mocsaras terület': *Temető-laponya* (BÍRÓ, i. m. 112), *kátyú* 'vízenyős, süppedős hely': *Szívás-kátyó* (KMFN. 46/316), *zsombék* 'hajdan vízjárta, zsombékkal borított terület': *Kétágú-zsombék* (BÍRÓ, uo.) stb.

B. **Domborzati köznév**, melynek csoportjai:

1. sík térszíninformát jelölő köznevek (*rét* 'legelő': *Nyilas-rét* (TMFN. 81/40) stb.),

2. kiemelkedést jelölő köznevek (*domb* 'lankás lejtőjű kiemelkedés', *halom* 'kiemelkedés a tájban' stb.),

3. mélyedést jelölő köznevek (*völgy* 'két domb közti terület': *Vadász-völgy* (TMFN. 71/23), *szakadék* 'meredek partfalú mélyedés': *Nagy-szakadék* (TMFN. 73/126) stb.),

¹ FEKETE PÉTER: Földrajzi köznevek és földrajzi jellegű jelzők Tiszaszőlősen. In: BenkőEml. 1991. 167–177.

² BÍRÓ FERENC: Helynévalkötő vízrajzi köznevek a Körösök vidékén. MNy. 34. (1997) 93–114.

4. alakot, formát jelölő köznevek (*csúcs* 'csúcsban végződő földterület': *Mocsai-csúcs* (KMFN. 26/50) stb.).

C. **Tájat jelölő köznév** (*határ* 'a falu külterülete': *Kisbéri-határ* (KMFN. 71/33), *legelő* 'füves terület az állatok legeltetésére': *Zsöllér-legelő* (KMFN. 72/39) stb.)

D. **Út, utca jelentésű köznév** (*alé* 'erdei vagy mezei út': *Fenyves alé* (VeMFN. III. 22/29), *járó* 'az útról a tanyába vezető keskeny út': *Rétre járó* (TMFN. 106/19), *kapu* 'utat elzáró sorompó a mezőn, a szőlőhegy vagy az erdő bejáratánál': *Csajági-kapu* (TMFN. 31/120) stb.)

E. **Növényzeti köznév**, melynek csoportjai:

1. Tájra vonatkozó köznevek (*akác* 'akácok csoportja erdőben vagy önállóan': *Nádosdi-fődi-agácis* (KMFN. 71/116), *erdő*: *Kis-erdő* (KMFN. 74/41) stb.),

2. Földműveléssel, gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos köznevek (*faiskola* 'facsemetéket nevelő, bekerített hely': *Harmadik-faiskola* (TMFN. 77/421), *gyümölcsös* 'gyümölcsfákkal beültetett terület': *Máté-gyümölcsös* (KMFN. 76/228) stb.).

F. **Emberi létesítményt jelölő köznév** (*csárda* 'kocsmá': *Dabroka csárda* (VeMFN. III. 22/59), *dögkút* 'száraz kút elhullott állatok eltemetésére': *Új dögkút* (KMFN. 77/131) stb.)

G. **Viszonylagos nagyságra, elhelyezkedésre utaló köznév** (*alj*, *alja* 'vmely terület legalsó része': *Kertek ajja* (TMFN. 77/467) *oldal* 'domboldal' *Körtéjesi-oldal* (KMFN. 14/58) stb.)

H. **Településre utaló köznév** (*fal* 'a község népibb elnevezése': *Fősfalu* (VeMFN. III. 14/10), *tanya* 'a falu külterületén levő lakóház a hozzátartozó gazdasági épületekkel és földdel': *Zubonyai-tanya* (TMFN. 2/74) stb.)

I. **Talajminőségre utaló köznév** (*homokos* 'laza, sok homokot tartalmazó föld': *Kis-homokos* (TMFN. 2/136), *kavicsos* 'kavicssal kevert talaj': *Naszáji-kavicsos* (KMFN. 26/103) stb.)

2. BALOGH LAJOS 1997-ben megjelent cikkében³ szemantikai alapon tipologizálta az eddig kiadott földrajzi közneves adattárak anyagát. Az ezekben közölt nyelvi adatokat azon az alapon különíthetjük el, hogy jelentésük szerint mennyire tekinthetők szorosan véve földrajzi, topográfiai jellegűeknek. Ilyen alapon három osztályt állapíthatunk meg. Az első csoportba tartoznak azok, amelyek jelentésüket tekintve földrajzi, topográfiai jellegűek: *erdő*, *völgy*, *patak*, *árok*, *út*, *utca*, stb. A második csoportot azok a köznevek alkotják, amelyeknek jelentése jöllehet nem földrajzi jellegű, ám előtag segítségével vagy absztrakció útján gyakran földrajzi névvé válhatnak. Ha például az *udvar* 'a lakóházhoz tartozó, bekerített terület' szót tekintjük, akkor így önmagában nem tulajdonítható neki topográfiai jelleg, ám a következő formában: *Kaszánrudvar* (TMFN. 92/27) már igen. Ilyen még a *kút*, *tanya*, *híd*, *kert*, *malom* stb. A harmadik, utolsó csoportba⁴

³ BALOGH LAJOS: A földrajzi köznevekről. In: Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Szerk. KISS GÁBOR és ZAICZ GÁBOR. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete. 36–9.

⁴ BALOGH LAJOS ide sorol olyan közszavakat is, amelyeknek tulajdonképpen semmilyen földrajzi vonatkozásuk nincsen, ám mégis megjelennek a névszerkezetekben viszonyító elemként: *kis*, *túlsó*,

sorolhatjuk az intézménynevekből lett földrajzi nevek közszói részét is: *templom* – *Katolikus templom, iskola* – *Általános iskola* stb. Jól látható, hogy ebben a felosztásban a földrajzi, topográfiai jelleg játszik főszerepet, s a különböző csoportokat aszerint állíthatjuk sorba, hogy ez a tulajdonság mennyire jellemző rájuk. Így az első csoport minden tekintetben megfelel az adott kritériumnak, a második már kevésbé, míg a harmadik csoport közneveiben már egyáltalán nincsen meg a keresett tulajdonság.⁵ Ellenben mondhatjuk azt, hogy az intézménynevek közszói részeinek esetében a földrajzi, topográfiai jelleg alatt azt kell érteni, hogy a szó által jelölt objektum tájékozódási pont a helyben lakók számára.

3. BALOGH LAJOS ugyanebben az írásában egy további, szintén szemantikai alapú elhatárolási lehetőséget is említ. Mivel a földrajzi köznevek térbeli viszonyokat fejeznek ki, ezért elkülöníthetjük őket ennek alapján is. A térbeli viszonyok elsősorban dimenziókban jelennek meg, ennek megfelelően a földrajzi köznevek is igazodnak a térbeli kiterjedéshez.

Először ilyen módon a pontszerűen megjelenő földrajzi közneveket kell kiemelnünk. Ezeknek tulajdonképpen a térképi ábrázolás folyamán jelenik meg a pontszerűségük, gyakorlatilag eltekinthetünk a térbeli kiterjedésüktől. Az első csoport így a nulladimenziós földrajzi köznevek: *kút, forrás, tanya, kereszt, hármashatár* 'három falu határának találkozási pontja', *barlang, lyuk, verem, víznyelő, zsilip* stb.

A második csoportba azok a földrajzi nevek tartoznak, amelyeket a térképen vonallal jelölünk. A második dimenzióknak elhanyagolható, nincs jelentősége. Ezek az egydimenziós földrajzi nevek: *út, dűlő* 'táblákat elválasztó mezei földút', *utca, gyalogút, ösvény, vasút, kanyar* 'útkanyar', *köz, kutyaszorító* 'szűk zsákutca', *átjáró, ér, patak, csatorna* stb.

A harmadik csoportba soroljuk a kétdimenziós földrajzi neveket. A térképen kisebb-nagyobb területet fednek le, foltként jelennek meg, éppen ezért ezek főleg területet jelölő földrajzi nevekben fordulnak elő: *tábla, tag, dűlő, lucernás, szőlő, rét, legelő, erdő, tölgyes, akácos, bükk, gyertyános, tisztás, irtás, kert, tér, temető, falu, tó, mocsár, nádas* stb.

A negyedik csoportba a háromdimenziós földrajzi neveket soroljuk. A térképen rendszerint valamilyen áthidaló módon – például magassági vonalakkal – jelzik a harmadik dimenziót. Ezek olyan névelemek, amelyek a síkból kiemelkedő domborzati viszonyokat fejezik ki: *halom, domb, hegy, völgy, domboldal, hegyhát, szakadék, part* 'meredek domb-, vagy hegyoldal' stb.

öreg, alsó, hosszú stb. Mivel ezeket szerintem nem tekinthetjük földrajzi közneveknek, így kihagytam őket a tipológiákból.

⁵ A földrajzi köznevek természetes vagy mesterséges objektumokat egyaránt jelölhetnek (vö. KISS LAJOS: A földrajzi köznevek és a földrajzi nevek. Nyr. 96 (1972), 250–251). Ha ezt erre a csoportosításra vetítjük, akkor azt vehetjük észre, hogy természetes objektumokra (hegy, völgy, patak, erdő stb.) vonatkozó közneveket csak az első csoportban találunk. Ez szoros összefüggésben áll azzal, hogy a természetes objektumokat jelölő földrajzi köznevek már eleve jelentésükben hordozzák a földrajzi, topográfiai jelleget, azaz elsődlegesen földrajzi jellegűek. A mesterséges tereptárgyak közül e tulajdonsággal csak az első csoportbeliek rendelkeznek, a többiek csak áttételesen, földrajzi névvé válva viselkedhetnek így, ezért ezeknek csak másodlagosan van földrajzi jellegük.

4. A tipologizálás következő szempontja már nem szemantikai alapú, noha az egyes jelentéseket itt sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A most következő osztályozásban (HEGEDŰS, 1998⁶ alapján) ugyanis a földrajzi köznevek regionális elterjedtségét vesszük alapul, azaz azt vizsgáljuk, hogy hogyan és miért különböznek egymástól regionális elterjedtség szempontjából? E szempontot figyelembe véve két osztályt állapíthatunk meg.

Az elsőbe a **nagy területen elterjedt földrajzi köznevek** tartoznak. Ezek esetében az elterjedés nem szorítkozik egyetlen tájra, tájtípusra (pl. dombság), a nyelvterület bármely pontján megtalálható az adott köznév. Az ebbe a csoportba tartozó köznevek regionális kötöttsége ily módon elenyésző, a nyelvterületen belül nulla értékű. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy az adott köznevek jelentésében, a denotátumuk megjelenésében valamilyen általánosság, az emberi gondolkodásra, életmódra, környezetre, létmódra vonatkozó azonosság, közös szemlélet, tulajdonság jelenik meg. Ebbe az osztályba tartoznak az antropomorf, az emberi testrészt utaló szavak; *fej*, *fő* 'hegy teteje; vminek, pl. völgynek a kezdete' pl. *Gyimesfő* (HEFTY, 1911. 167), *homlok* 'hegynek hirtelen, meredeken leszakadó vége' pl. *Pap-homlok* (HEFTY, 1911. 211), *szád* 'völgynek, barlangnak stb. bejárata' pl. *Szirtos száda* (HEFTY, 1911. 308) *orr* 'előrenyúló, hosszú, ék alakú földterület; a hegy kiugró része' pl. *Böde-ór* (TMFN. 108/273), *torok* 'patak, folyó másikba való beömlésének helye, torkolat' pl. *Baktatorok* (TMFN. 99/295), *láb* 'hegy, domb alja; a terület széle' pl. *Farkasláb* (HEFTY, 1911. 260), *nyak* 'két hegyet összekötő keskeny hát' pl. *Leshegy nyaka* (HEFTY, 1911. 301) stb. Szintén ebbe a csoportba tartoznak a különböző korok művelési, földhasználati szokásaival összefüggő szavak. Ilyenek például az *irtás* 'az egykor kiirtott erdő szántóvá feltört helye' pl. *Fősző-irtás* (TMFN. 45/20), *járás* 'állathajtó földút' pl. *Gulyajárás* (TMFN. 38/125). Ide tartoznak a régebbi földigazgatással, majorsági elhelyezkedéssel kapcsolatos szavak is. Ilyen a *páskom* vagy *páskum* 'legelő' pl. *Külső-páskum* (GyMFN. I. 19/70), az *allé* 'hosszú, egyenes erdei út' pl. *Toroki allé* (GyMFN. I. 1/172), a *kert* mint az egykori uradalmi birtok része, pl. *Csikóskert* (TMFN. 91/2), a *szérű*, pl. *Nagy-szürű*, *Kis-szürű* (TMFN. 35/59, 35/60). Ugyanígy az egész nyelvterületen elterjedtek a legáltalánosabb domborzati és vízrajzi főnevek: *patak*, *folyó*, *domb*, *halom*, *hegy*, *kő*, *lyuk*, *dűlő*, *út*, *utca*. Hasonló tulajdonságúak a köznyelvi jelentésű, s éppen ezért igen elterjedt földrajzi köznevek is: *bánya*, *fahíd*, *forrás*, *park* stb.

A második osztályba ezzel szemben **csak a kisebb-nagyobb, de jól körülhatárolható helyen jelenlévő földrajzi köznevek** tartoznak. Közülük legnagyobb számban a földrajzi köznévként megjelenő tájszavak képviseltetik magukat. Például csak a Dunántúlon, s annak is inkább nyugati részén találkozunk a *linkó* szóval, amely azonban különböző jelentésekkel van jelen az egyes tájegységekben: 1. 'mocsaras, ingoványos hely' (Veszprém megye), 2. 'kisebb állóvíz' (Somogy megye) 3. 'mélyedés, melyben időnként összegyűlik a víz' (Győr-Moson-

⁶ HEGEDŰS ATTILA: Regionális kötöttség a földrajzi köznevekben. 1998. Kézirat.

⁷ HEFTY GYULA ANDOR: A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. Nyr. 40 (1911), 155–169., 206–216., 259–265., 300–308., 364–370., 458–462.

Sopron megye), 4. 'bozót' (Vas megye) (vö. ÚMTsz. III. 867). A Rábaközben önálló névként is ismerik, pl. *Linkó* (GyMFN. I. 10/79), de itt inkább régi, mára már kiszáradt patak-, vagy folyómedret jelöl. Hasonlóan *mál* szavunk is csak bizonyos területeken él, 'domb-, vagy hegyoldal' jelentésben pedig csak a Mezősége és a Dunántúlon, valamint a Felvidék egyes helyein (pl. Rozsnyó) található meg (ÚMTsz. III. 967). Hozzátehetjük, hogy a Dunántúlon már nem sokan ismerik a jelentését, pedig az egyik máig használatos finnugor eredetű szavunknak, a *mell*-nek alakváltozata (vö. BÁRCZI, SzófSz. 196). Az ÚMTsz. szerint főleg az ország északnyugati részén és az evvel szomszédos szlovákiai területek (Érsekújvár, Naszvad, Gúta) helynévalkotó tájszava a *gyűr* 'mocsaras, vizenyős területen szilárd talajú, kiemelkedő domb, bucka', pl. *Farkasok gyüre* vagy *Farkas gyűr* (ÚMTsz. II. 770). A szó egyébként önállóan szerepel a tapolcai járás névanyagában is (vö. VeMFN. I. 1/116: *Gyűr*), talán ez az alapja *Győr* nevének is (FNESz. 254). A Közép-Tisza vidékén ismeretes a *kadarc* 'kanyargós folyó- és állóvíz' jelentésben, amely az ilyen vizek összefoglaló neveként szerepel. A név egyébként önállóan birtokviszonyban is megjelenhet: „*Kertész Istvánnak is van Kadarca*” (ÚMTsz. III. 17).⁸

Szintén ebbe a csoportba tartoznak, de külön alosztályt képeznek a hangtani, alaktani, lexikai szinten variábilis földrajzi köznevek. Ezek a változatok régióként jellemzően különböznek egymástól. Hangtani szinten jó példa a *bérc* és a *börc*, mindkettő 'domb, hegy' jelentésben. Míg a *bérc* az északnyugati, északi, keleti, székely területen, tehát a magyar nyelvterület nagy részén elterjedt, a vele rokon *börc* csak a Dunántúlon használatos, pl. *Vaskapu-börc* (VeMFN. I. 1/99). Lexikai szinten mutatkozik a variálhatóság a *verő~verőfény* alakpárnál. Mindkét szó jelentése: 'hegynek, dombnak (déli), völgynek (északi) napnak kitett lejtője'. De míg a *verő* csak a Bükk és a Mátra vidékén fordul elő, pl. *Nagyverő* (HEFTY, 1911. 369), addig a *verőfény* a keleti nyelvjárásokban, pl. *Karai verőfény* (HEFTY, uo.).

5. A földrajzi köznevek egyik más alapvetésű felosztása a köznévként a szókincsben elfoglalt helyére figyel (MARKÓ, 1978.⁹). Eszerint a földrajzi közneveket két nagy osztályba sorolhatjuk aszerint, hogy a beszélő aktív szókincsének primer vagy szekunder részébe tartoznak-e.

A primer, elsődleges szókincsben olyan földrajzi közneveket találunk, amelyeket egy falu, egy kisebb táj lakója közvetlen szemlélet, közvetlen tapasztalat által ismer meg. Ez azt jelenti, hogy az illető köznév a nyelv elsajátításakor rögzül, ez pedig ebben az esetben konkrét vizuális élménnyel párosul. A név itt tehát közvetlen tudati képpel kapcsolódik össze, megismerése pedig közvetítő közeg nélkül történik, pl. *dörc* 'vizenyős környezetből szigetszerűen kiemelkedő térfelszíni alakulat'.

A szekunder, másodlagos szókincsbe olyan földrajzi köznevek tartoznak, amelyek nem közvetlen szemlélet alapján kerülnek a tudatba. Ezek sok esetben a

⁸ Ezen a vidéken ugyanebben a jelentésben használatos még a *kálló* is (ÚMTsz. III. 48–49).

⁹ A földrajzi köznevek értelmezése. In: A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. Bp., 1978.

nyelv-sajátítás legkésőbbi szakaszában, vagy már csak a beszélő felnőtt életében kerülnek elő, pl. *tenger*, *gleccser* stb.

Fontos látni, hogy az első csoportba tarozó köznevek szociális érvénye kicsi, csak a használói közege korlátozódik, míg a második csoport közneveinek szociális érvénye nagy, mindenhol használják őket.

7. Végül, de nem utolsósorban emlitem meg azt a csoportosítási lehetőséget, amely egyedülállóan, történeti szempontból különíti el a földrajzi közneveket. A tulajdonképpen kézenfekvő alapgondolatot már HEFTY GYULA ANDOR felvetette a térszíni formák neveiről írva (HEFTY, 1911. 155), de azóta nem nagyon foglalkoztak vele. Pedig fontos lehet abból a szempontból is, hogy a bizonytalan, nehezen adatolható jelentésű köznevekre ráirányítja figyelmünket, s így további vizsgálódásra ösztönöz.

A földrajzi köznév, amíg a nyelvérzék el tudja különíteni a név gyakran tulajdonnévi jelleget mutató (meghatározó) elemétől, azaz élő módon használja, érti, addig nem okoz különösebb problémát. Később kiszorulhat a használatból, s ilyenkor már csak helynevekben tudjuk fellelni őket. Még később értelmüket is elveszthetik, ilyenkor gyakran a névtest megfejtetetlen részét alkotják. Ily módon a következő tipológia két tényezőt vesz fel kiindulópontul, az értelmezhetőséget, tehát, hogy él-e a jelentés legalább az adott helyen élők köztudatában, vagy sem, illetve a köznév pozícióját, azaz, hogy használják-e a helyneveken kívül is.

1. Az első osztályt így azok a köznevek alkotják, amelyek helynevekben még ma is előfordulnak, ám értelmük teljesen elhomályosult, s emiatt gyakran alakjuk is változik. Példaként emlitem a *dobra* alakot, mely a *döbör* 'gödör, mély vízmosás' egyik alakváltozata. A szó eredete a szlk. K. *debra* 'üreg, vízmosásos mélység' szóra megy vissza, mely a szlovák nyelvben is többféle alakban él, a magyar alakváltozatok többszörös átvétel eredményei: szlk. K. *debra* > *debrő*, *debre*, *dobra*; illetve szlk. *deber* > *döbör*, *töbör*, *teber* (TESz. 666). A *debrő* ma *Aldebrő* (eredetileg: *Debrő*) névében maradt fenn (FNESz. 215), a *dobra* alakra viszont két, a régiségben élő helynévben akadunk rá: 1487: Vsque ad pedem montis *Dobrahegye* vocati (Oklsz. 156), és 1329: Ad beerc *Dubrahegese* (Oklsz. 367) (vö. HEFTY, 1911. 164). Ugyanitt említhetjük továbbá a nyelvtörténeti példákban is felfelbukkanó *elve* 'valamin túl fekvő rész' szavunkat, melyet ma szintén csak – leginkább erdélyi – helynevekben találunk (*Völgyelve*, *Árokelve*). Legismertebb példa *Erdély* neve: Erdő-elv, de ez rejtőzik a *Havasalföld* névben is.

2. A második csoportot azok a földrajzi köznevek alkotják, amelyek ma már szintén csak helynevekből mutathatók ki, de értelmük még világos, noha használatban már nincsenek. Ilyen többek között az *él* 'hegynek, keskeny, hosszan elnyúló teteje', amely helynevekben is csak a Székelyföldön használatos: *Kövesél*, *Andírbércéle* (HEFTY, 1911. 165). Ugyanitt említhetjük *havas* ('magas hegy, amely a havat sokáig megtartja') szavunkat is, ez is csak a székelyföldi helynevekben található: *Bátorhavas*, *Hideghavas* (HEFTY, i.m. 210).

3. A következő csoportba tartoznak olyanok, amelyeket mind a mai, mind a régi helynevekből kimutathatunk, s ugyanakkor ma is használatban vannak. Ezek képezik a legnépesebb osztályt. Ilyen például a *gát*, mely ma is élő, pl. *Hármas-gát* (KMFN. 5/211), de a régi névadásban is megtaláljuk, pl. 1380: Unum fossatum

quod Moiosgata appellatur (NySz. 1066). Általában azok a nevek tartoznak ide, amelyeknek mind a régi időkben, mind a maiakban nagy a megterheltsége az egész nyelvterületen. HEFTY ezt írja pl. a *hegyről*: „Nagyobb talajkiemelkedés legáltalánosabb neve. Már a régi nyelvben annyi példában fordul elő, mint a többi hegynév együttvéve” (i. m. 210).

4. Sorrendben a negyedik csoportot alkotják azok a földrajzi köznevek, amelyek csak mai helynevekben vannak meg. Ezek leginkább a kulturális, történelmi változások eredményei, s mint ilyenek nagyon fiatalok: *arborétum*, *betonút*, *megálló*, *csarnok*, *gyakorlókert* stb.

5. Végül említhetjük azokat a neveket, melyek a legfiatalabbak, részben inkább csak alkalmi alkotások, ezek helynevekben nem fordulnak elő. Tulajdonképpen ide tartoznak a mesterséges (térképészeti, hivatalos stb.) névadásból származó nevek alapelemei, amelyeket többnyire csak kevesen ismernek, vagy ha mégis, akkor az biztosan nem a primer, elsődleges szókincsük része (*középhegység*, *főcsatorna*, *olajvezeték* stb.). HEGEDŰS ATTILA már említett írása alapján ugyanide tartoznak bizonyos földrajzi köznevek, pl. *hegysziget* (*Rákos–Rusztai kis hegysziget*), *halomvidék* (*Pannonhalmi halomvidék*), *törés* (*Tata–Váli-törés*), *küszöb* (*Juan Fernandez-küszöb*), *hordalékkúp* (*Amazonas-hordalékkúp*) amelyek csak szűk körben használatosak.

TÓTH LÁSZLÓ